

Hrady a zámky by měly žít

Česká republika se s ohledem na rozlohu řadí počtem architektonických památek typu hradů a zámků hned za Anglii na nejpřednější místo na světě. Však dvakrát ouha! Hrady a zámky jsou objekty, které byly svou povahou určeny k tomu, aby v jejich zdech žil i lid. Zpravidla tak šlo o samostatné hospodářské jednotky s přilehlými lesy a polnostmi, s dílnami a stájemi. Náš lid, v jehož jménu se tu už od roku 1945 děla nejrůznější zvěrstva, ovšem přirozené, původní obyvatelé z většiny těchto sídel vypudil. Můžeme se ptát, jaký lepší osud pro osířelá nádvoří, pusté ambity a vyvanulé konírny uchystal. Odpověď: Z velké části je vložil do rukou času, který na nich mohl nerušeně hodovat desítky let (a leckde hoduje posud), částečně je vydal do kruté „správy“ těm, kteří nim neměli žádný vztah (zvláště ve vysídlených Sudetech se řada zámků proměnila po roce 1948 v kasárna), další hrady a zámky pak sloužily výrazně jinému účelu, než k jakému byly zbudovány (nejrůznější sklady, ústavy pro choromyslné). Z několika vybraných fešáků (šlo o přibližně 150 vybraných objektů) udělal stát luxusní skanzeny, které si ponechal ve výhradní péči. Ty proměnil v blýskavou fasádu zakrývající celkovou bídu péče o památky, jejichž osud mu byl dokonale lhostejný, pokud ovšem pro něj nepředstavovaly rovnou symboly toho třídního zla, které je třeba mýt. Z nich se zhruba třetina vrátila během deseti polistopadových let v restituci původním majitelům. (O restitucích mluvíme obsáhle v další části kauzy s PhDr. Marií Mžkovou, která je na Státním ústavu památkové péče /SÚPP/ po sedm let řídila.)

„Pokud jde o zbývající zhruba stovku hradů a zámků, nesouhlasím s názorem, že stát zákonitě je a musí být tím nejhorším pečovatelem,“ říká v dubnu roku 2000 ředitel Státního ústavu památkové péče, PhDr. Josef Štulc. Moje námitka, že stát už nemá dost peněz ani na údržbu těch několika posledních mohykánů, neobstojí. „Chtěl bych citovat velmi moudrá slova,“ odvětí dr. Štulc, „která mi řekl dnešní slovinský velvyslanec v Praze, takto specialista na dílo architekta Josipa Plečnika: ‚Nejlepším spojencem skutečně ohleduplné konzervace památek je chudoba.‘ A měl pravdu, protože skutečné bohatství v Bavorsku ničí památky možná víc než chudoba.“ Je zřejmé, že zde znalec a teoretik památkové péče pléduje pro citlivé uchovávání „krásy stáří“ proti německy důkladnému přístupu k opravám, které mění památky v „dokonale čisté, vypulírované, ale naprosto sterilní, citově chudé a zpravidla neautentické kašírky“. Přesto je takový názor pozoruhodný – a napovídá to, co nám později dr. Štulc ještě několikrát různými způsoby potvrdí: V této nešťastné zemi stojí na jedné straně malá skupinka zasvěcenců, která hájí do posledního dechu památkový ráj proti hordám primitivů schopných odvézt Karlštejn za babku do Korutan, nebo ho alespoň v krátkém čase proměnit v papundeklový Disneyland.

Vedle toho jiný památkář, PhDr. Jiří Paukert (čtyřicet let v oboru), říká: „Nelze si dělat iluze. Myslím, že prakticky každý společenský pořádek udržovaný a nesený vlastní mocí – a někdy i pocitem všemoci a arogance – je především politikum a v jeho rámci se v politikum mění i nebohé památky. Dnešní památková péče má své neméně závažné trhliny, než je měla „péče“ i péče režimu minulého. Srovná-li kdo jednou opravdu nezávisle, s odstupem a bez tendence, počet zničených a zdevastovaných památek v tom či onom režimu... Nechtěl bych být u toho bilancování.“

Třetí, nezaujaté straně z těchto výroků, jež ani vytržením z určitého kontextu nejsou zkresleny v podstatě své výpovědní hodnoty, vyplývá následující:

1) Památková péče měla v minulosti „závažné trhliny“, ta současná však není o nic lepší.
2) Nedostatek peněz není hlavním problémem: Kdyby jich totiž bylo víc, byly by na tom památky hůře než nyní.

3) Předlistopadoví památkáři (o jejichž teoretické zdatnosti přitom není třeba pochybovat) se snaží zakonzervovat dosavadní stav a status památkové péče, jsouce přesvědčeni o tom, že jakákoli změna bude k horšímu.

Nebo jsem to všechno pochopil špatně? „Nový zákon o památkové péči dosud není a já jsem tomu rád, protože zde není šance, že by dal účinnější nástroje k ochraně památek než ten starý. Ministerstvo kultury počítá s tím, že zákon předloží do konce letošního roku, ale vzhledem k informacím, které prozatím mám, tak asi neprojde.“ Tolik ředitel SÚPP, dr. Štulc.

Jen na okraj: Nový zákon o ochraně památkové péče se „přijímal“ velmi intenzivně už v roce 1991, kdy jsem shodou okolností pracoval na ministerstvu kultury, a již tehdy narazil na hradbu tvořenou slovem i těly „starých“ památkářů. Od té doby uplynulo téměř deset let, ale z výše citovaných slov dr. Štulce plyne, že konzervativci mají stále dost sil na to, aby ještě i deset let po Listopadu přijetí nového zákona zabránili.

Co by se vlastně přijetím novely starého zákona o památkové péči změnilo? Tou nejpatrnější změnou by podle návrhu novely mělo být zejména oslabení kompetencí státního i sedmi krajských ústavů památkové péče. A teď, babo, (proz)rad': Jde v tomto boji – jak se v Čechách vždy bystře soudí – jen o koryta, nebo jsou konzervativci skutečně tak zděšení představou, co by se dělo po předání kompetencí na nižší instance?

Dr. Štulc: „Na to, co přežilo apokalypsu komunistického vyvlastňování a co přežilo další razantní a revoluční majetkové změny po listopadu '89, pohlížím jako na národní rodinné stříbro, které už by nemělo být vystavováno jakýmkoli dalším rizikům. Takže nejsem ani zastáncem myšlenky předat tyto objekty do majetku Vyšším územně-správním celkům (VÚSC). Tím se totiž stát zbavuje jediného prostředku, který mu umožňuje ještě i v budoucnu do památkové péče účinně zasahovat. VÚSC by samozřejmě velmi rychle zjistily, že památky jsou pro ně spíše břemeno než zisk, a nic by jim pak nezabránilo převést tento svůj majetek na obce – a pak by už nastal proces, který známe: Obce prodají spekulantovi objekt za babku, spekulant ho dá jako zástavní majetek za úvěr bance, společnost, která toto provedla, se v zápětí rozpadne, peníze jsou pryč a objekt zatížený dluhem u banky i nadále chátrá. Je to smutné, že to tak říkám, ale v dnešní době morální devastace společnosti, kdy řada lidí zneužívá díry v legislativě, takže neporušuje zákon a přesto dovede vytunelovat obrovské majetky původně státní, bych tuto složku národního bohatství, která je nenahraditelná, nevystavoval žádnému podobnému riziku.“

To, co říká pan ředitel Štulc, není jen smutné, to je vize jako z Hitchcocka. A – s prominutím – demagogie jak Brno. Nejde tu vůbec o to počítat, kolik zchátralých, obcím (většinou už v dávné minulosti) do péče svěřených objektů se v posledních deseti letech stalo předmětem podobných spekulací – a kolik naopak došlo zvelebení. Osobně znám jak spekulanta, který se alespoň pokusil provést něco podobného s jedním moravským zámekem, tak českého emigranta, který koupil za nějakých šest či sedm milionů ke zkáze odsouzený zámeček v malé severočeské obci, a následně ho desetinasobnou investicí (peníze získal spekulacemi na burze se zlatem) vrátil do světa živých. Ovšem – kdyby památkáři mohli, určitě by mu zabránili udělat v přízemí objektu bazén. Možná by si to pan milionář s koupí v takovém

případě rozmyslel – a barák mohl být zachráněn. Mohl se během několika let samovolně rozpadnout; památkově by při tom zůstal dokonale autentický. Z pohledu konzervativních památkářů je taková varianta zjevně přijatelnější. Ostatně připomeňme si – vzdor tomu, že současné památkáře nelze hnát k odpovědnosti za to, co se dělo v době, kdy byli dětmi – situaci v Československu před čtyřiceti, pětáctyřiceti lety. Měl stát vždycky takovou rozechvělou starost o osud **všech** památek u nás? Tedy: Je nesporné, že některé zříceniny jsou ve stavu „zřícení“ už stovky let a že další objekty chátrají zdárně od konce baroka (velká vlna emigrací protestantské šlechty po Bílé hoře).

Že šlechtě se nijak zvlášť nedvořila ani Masarykova demokracie (viz zákon zakazující pod tvrdými sankcemi veřejné užívání šlechtických titulů) a že Benešovy poválečné dekrety a bezprostředně následující (ostatně leckdy i předcházející) divoké konfiskace (rozuměj rozkrádání někdejšího šlechtického majetku lůzou) věci nevylepšily. Pak už ale úřadoval dnes tolik pečlivý stát a dlužno jen smeknout před tím, jak dokázali komunisté v oblasti památkové péče téměř vše podstatné zařídit ještě před únorovým pučem. Už 16. května 1946 byl přijat zákon č. 137/46 Sb., kterým byla většina významných stavebních památek definitivně (v návaznosti na Benešův konfiskační dekret) prohlášena za národní kulturní majetek. Už 1. února 1947 zahajuje svou oficiální činnost Národní kulturní komise (NKK), která pod vedením dr. Zdeňka Wirtha rozhodne, které z více než dvou tisíc postupně zabavených objektů jsou hodny pozornosti pracujícího lidu – a které objekty tím pádem půjdou de facto na porážku. Už 11. července 1947 je přijat zákon č. 142/47 Sb., který dokončuje pozemkovou reformu, tedy konfiskaci veškeré hospodářské půdy, bez níž přestávají být hrady a zámky životaschopnými jednotkami. A ještě takový zajímavý detail: O den dříve, 10. července 1947, byl přijat zákon č. 143/47 Sb. – o převodu vlastnictví hlubocké a českokrumlovské větve Schwarzenbergů do rukou lidového státu. Šlo o tentýž majetek, který už v roce 1942 zkonfiskovali stejnému rodu Němci za důsledně pročeské chování před válkou a během ní (ostatně velmi konkrétně prokazatelné; viz třeba nemalou finanční částku, kterou věnovali Schwarzenbergové českému státu v roce 1938 jako příspěvek na obranu státu)... Inu, bylo to obzvlášť vydařené a úrodné léto.

V čem činnost NKK spočívala? Stručně řečeno: Byly vybrány nejzajímavější a většinou i nejzachovalejší hrady, zámky a kláštery (příslušníci všemožných řádů byli ve dvou vlnách v dubnu a na sklonku léta r. 1950 umístěni ve své většině v komunistických věznicích) a ty byly následně vybavovány mobiliářem ze všech ostatních objektů, které to štěstí neměly. Nelze popřít, že stát uchystal pracujícímu lidu hostinu, na níž stálo za to konzumovat jen ty nejlibovější kousky: Zahraniční památkáři nám dodnes závidí skvělou vybavenost zhruba 150 památkových objektů, o něž byl stát ochoten pečovat. Dlužno říct, že role NKK a Zdeňka Wirtha (dalšího nesporného odborníka v oboru) v jejím čele není objektivně zhodnocena dodnes. Jedni tvrdí, že Wirth udělal v celé věci vše, co mohl, a že je pouze jeho zásluhou, že alespoň oněch zmíněných přibližně 150 objektů přežilo dodnes s víceméně dobrou péčí, jiní říkají, že je osobně vinen ve věci nevyčísitelných kulturních ztrát. Možná se brzy dozvíme víc: Jeden z probíhajících ministerských grantů se totiž zabývá právě touto problematikou. Už teď je ale jasné, že i svozy, které nařídila NKK, probíhaly velmi často obdobně jako živelné plenění po roce 1945. Historický nábytek se házel „před barák“ na jednu hromadu, vzácné archiválie se nakládaly vidlemi na valník – to věru nejsou imperialistické pohádky. Těžko říct, co by k tomu řekli oni zahraniční památkáři, na něž těch pár desítek do současnosti prokrmovaných objektů dělá takový dojem. Spekulovat o reakcích ale nemusíme v případě někdejšího roudnického archiváře Jeřábka, který musel pár dnů před Vánoce 1949

přihlížet „převzetí“ lobkovického zámku československým státem. Poté, co viděl, jak několikadenní déšť nenávratně ničí na valník naházené papežské a královské listiny, spáchal sebevraždu. Tvářit se – navíc po tom všem, co se v minulosti stalo – že teprve teď hrozí památkovému fondu naprostá devastace díky všudypřítomným tunelářům a zbohatlickým strupům, případně připitomělým regionálním funkcionářům, je samozřejmě ryzí pokrytectví. Výtka pokrytectví míří na stát, jenže: Co to znamená, řekneme-li, že se stát chová pokrytecky? Samozřejmě nic. Jeden z jeho reprezentantů v této záležitosti, tedy ředitel SÚPP, je člověk, o jehož kladném vztahu k památkám nelze pochybovat. Památky jsou navíc nejen zdrojem jeho obživy; je to i jeho celoživotní hobby – a tak trochu i hračka, kterou by teď rád schoval, přinejmenším do doby, než dojde společnost náležitě mravní obrody... To jest dokdy asi?

„Transformace správy památek by uvolnila tvořivý realizační potenciál lidí, který je blokován institucí a jejími těžkopádnými principy. Mám letité zkušenosti s byrokratickým aparátem památkového ústavu, odborně školeným a pracujícím s vysokou mírou dělby práce. Spolehlivě mimo jiné zajišťuje správní činnost a poskytuje přitom – zjednodušeně řečeno – našim památkám a jejich správcům ochranu a relativní bezpečí. Nicméně je tu i jiná stránka věci, významově převažující, s níž se myslím setkáváme všichni. Personálně přetížený byrokratický stroj chrlí naddimenzovaná nařízení a rozhodnutí – často bez ohledu na měnící se realitu a někdy i v přímém rozporu s ní – a úzkostlivě, s rutinní virtuozitou usiluje o respektování obecných pravidel a o formální disciplínu.“ Takto diplomatically, přitom však zcela nedvojznačně, promluvil v říjnu 1994 na památkářské konferenci v Jindřichově Hradci Karel Janíček, již zmíněný nestor mezi českými a moravskými kastelány, ve svém příspěvku na téma (již tehdy připravovaného, leč stále nedotaženého) „odloučení přímých správ památkových objektů od mateřských památkových ústavů a jejich následného osamostatnění“. Jako jeho žádoucí výsledek předpokládal ve stejném příspěvku „samostatné památkové objekty fungující jako jednotlivé subjekty nebo eventuelně sdružené do menších celků“. Co na takovou vizi říká v dubnu r. 2000 ředitel Státního ústavu památkové péče, dr. Štulc?

„Výsledek, který předvídám na základě svých trpkých zkušeností je ten, že do roka by byl vyprodán mobiliář, dotyčné s. r. o. by se rozpadlo a jeho napakovaní členové by byli v zahraničí.“ Čili stará, známá písnička. Co si o tom asi mohou myslet mnozí kasteláni, jejichž naprosto věrohodné konfese, svědčící o oddanosti „svému“ objektu, hraničící občas až s fanatismem, přinášíme v této kauze o kousek dál?

Na dané téma pro změnu kastelán západočeského zámku Kozel, Karel Bobek: „Já po svých dvacetiletých zkušenostech vidím v té věci minimálně dva problémy. Jsem přesvědčen, že by bylo správné oddělit jednotlivé objekty od Památkové péče a není pravda ani to, že by jednotlivé hrady a zámky nemohly existovat samostatně třeba jako s. r. o. Většina kastelánů je pro tuto samostatnost, ale upřímně: Když jsem na jednom společném setkání, které jsme kvůli tomu zorganizovali, slyšel, jak mlhavé jsou jejich představy o tom, co by museli převzít za odpovědnost, tak jsem viděl, že by to asi moc nešlo. Ale zase vím, že to je všechno v konkrétních lidech. Někteří jsou připraveni a ochotni něco udělat, třeba kolega Váňa – ředitel Středočeského krajského památkáku a jeho paní, dnes ředitelka správy hradů Bouzovska. Teď je v celé věci navíc nový problém: Obava, že hrady a zámky připadnou na vyšší územně správní celky, která způsobila, že se všichni opět přimkli k Památkovým ústavům.“

Kastelána, který má mezi kolegy pověst zkušeného a schopného manažera, se ptáme dál: „Ekonomická soběstačnost objektu,“ říká nám pan Bobek, „je asi ideálem všech, kteří se

v téhle branži pohybují, ale představa, že by mohlo jít o nějaký zlatý důl, je naprosto lichá. Snad na Karlštejně, Konopišti... dohromady je takových objektů ale v zemi jen pár. Rozpočet tady na Kozlu je asi 2,5 milionu korun v provozních prostředcích – a my toho 2,5 milionu vyděláme, takže jako příspěvková organizace už nedostanu od státu nic. Tak 1,5 milionu získáme na vstupném, z něhož nemusíme odvádět daň – ale tady prostor pro nějakou cenovou, nebo početní expanzi v podstatě není. A zhruba milion máme z vedlejší činnosti. A tady samozřejmě prostor pro vytváření dalších příjmů je. Nepochybuji o tom, že každá památka má svá nedotknutelná místa, zároveň je ale u každé prostor pro vytvoření jakési infrastruktury; vždyť hospodářské budovy náležely i v minulosti zcela samozřejmě k hradům a zámkům. Pokud se tedy v současnosti pořádají v hradních a zámeckých kaplích svatby, pokud se v reprezentativních prostorách objektů pořádají kongresy a semináře bohatých firem, není to žádná exhibice, ale naprosto normální snaha učinit z hradů a zámků zase soběstačné jednotky, jimiž bývaly v minulosti. V tomto ohledu ale vedeme bezmála donkichotský boj. Jeden čas se zdálo, že zajímavé příjmy by mohly objektu plynout z různého filmování, tedy z pronájmů prostor, ale loni řekli šmytec – a ty peníze nám vzali. Čili další nemotivující moment. Stát sám peníze nemá, ale vydělat vám je nedovolí.“

Jako obvykle: Většina otázek, které si tu klademe, volá po odpovědi v podobě mnohastránkového elaborátu. Vzdor tomu si zkusme v závěru odpovědět na několik otázek jasně a zpříma.

Má opravdu tento stát ještě nějakou motivaci držet ve své správě – a tedy nezbytně i financovat – především ideologicky motivované konfiskáty někdejšího puče?

Naprosto nemá. Chce-li si ponechat několik objektů k reprezentativním účelům, ať je má.

Mají být památkovým ústavům ponechány kompetence, které svým rozsahem neodpovídají jejich ekonomickým možnostem?

Ne. Správným řešením by patrně byla legislativní provázanost stávajících památek (či spíše jejich byrokraticky uměřenějších potomků; snad dokonce jen jednotlivých odborníků) s nižšími samosprávnými jednotkami památkových objektů.

Lze v diskusi o budoucnosti památkové péče u nás argumentovat dírami v legislativě umožňujícími tunelování čehokoli kýmkoli?

Nikoli. Stát, který není schopen záležitosti, na nichž má zájem a v nichž si chce podržet určitý vliv, podepřít legislativně, je zbytečný. To se jaksí dvojjedině týká i těch, kteří jej v konkrétních záležitostech reprezentují.

Je správný předpoklad, že kromě několika desítek, či stovek „opravdu poctivých“ odborníků, se v této zemi zajímají o památky už pouze spekulanti, tuneláři a kulturní indolenti?

Ne. Naopak je téměř jisté, že pokud budou vytvořena pravidla (říká se tomu taky „legislativní rámec“), lidé místně příslušní budou v drtivé většině s lehce pochopitelnou hrdostí „své“ hrady a zámky podporovat. Dokladů tohoto tvrzení existuje i při současné legislativní bídě (kupř. zákon o neziskových organizacích ve stávající podobě) dlouhá řada.

Má autor tohoto textu v památkových ústavech řadu známých, neřkuli přátel?

Ano.

Uvědomuje si autor tohoto textu, že existuje dlouhá řada oprávněných námitek, které umožňují dívat se na věc i jinak? A zná alespoň některé z nich?

Ano. Ano.

Trvá přesto ve věcech výše uvedených na svém?

Ano. Důvodně.

Jsou eventuální změny v pojetí památkové péče u nás riskantní?

Ano. Riskantní je totiž dokonce i vylézt ráno z postele. Pokud jde o autora tohoto textu, už několikrát takové riziko podstoupil – a žije!

I naše hrady a zámky by měly především: žít!

Restituce aneb Mám Vám říkat princí?

(Rozhovor Martina Reineru s Marií Mžkovou)

Nejpovolanější osobou ve věci restitucí zabaveného šlechtického majetku je u nás PhDr. Marie Mžková, historička umění, vydavatelka a šéfredaktorka časopisu Cour d'honneur, kurátorka řady výstav především výtvarného umění, někdejší zástupkyně ČR v Radě Evropy. V letech 1990-1997 vedla ve Státním ústavu památkové péče oddělení hradů a zámků, které v podstatě určovalo metodiku vydávání majetků movitých i nemovitých.

PhDr. Marie Mžková, Csc.

Od počátku 70. let měla zákaz působení v kultuře na Moravě. Už v té době pořádala výstavy zakázaných autorů, později nastoupila v Praze na památkový ústav, kde začala pracovat na rozsáhlé evidenci zámeckých sbírek. Hned v roce 1990 začala přednášet na katedře dějin umění Evropské malířství 19. století, České malířství 19. století, Muzejnictví a Umělecké řemeslo. V téže době začala pracovat v Radě Evropy ve Štrasburku, kde byla členkou týmu odborníků na historický interiér. V roce 1997 založila časopis Hrad a zámek v Čechách a na Moravě, který začal vycházet pod hlavičkou Státního ústavu památkové péče. Později začala vydávat soukromě revue Cour d'honneur.

Nejdřív se vám musím přiznat, že mě téma restituce – a zvláště v současnosti – už vůbec nebaví, protože je to téma především politické, velice labilní v tom kterém čase – a mám dojem, že momentálně je situace okolo restitucí úplně nejhorší, jaká tu kdy byla... Mám k dispozici velice čerstvou – a ještě neověřenou – zprávu, že jedna šlechtická rodina prodává svůj nedávno nabytý majetek, což je samozřejmě katastrofa, ale vychází to bohužel ze situace, jaká u nás právě je. Je mi jasné, že se spousta rodin domnívala, že se jim tady po listopadových změnách otevřou veliké obzory, a že když se vrátí do prostředí, které o nich má silné historické povědomí, tak že jim vyjdou všichni vstříc. Když jsem na počátku 90. let mluvila třeba se starou paní Lobkowiczovou nebo s Williamem Lobkowiczem, který se v podstatě podujal všech restitučních záležitostí spojených s jejich rodinou, tak jsem jasně vnímala a cítila, že jejich plány a záměry tady u nás jsou veliké. Na počátku devadesátých let jim takové představy ještě mohly vydržet, protože – alespoň podle mé zkušenosti – se setkávali většinou s velkou vstřícností. Není se čemu divit, všichni jsme na ně byli zvědaví, bylo to nové, a jak si vzpomínám, tak i často zahalené do takového roztomile romantického hávu: William Lobkowicz strávil u mě v kanceláři v počátku restitucí nějakých čtrnáct dní, když se snažil dohledat rodinný mobiliář, a já se ho žertem ptala: „Jak Vám mám vlastně říkat? Princí?“ A on se čertil: „No to ať vás ani nenapadne! Tak mi říkají strýcové z Německa: To je pořád ‚Ty seš princ – a musíš se podle toho chovat.‘ Ale já žiju v Americe a tam nic takového neplatí.“ Jenže to bylo na začátku. Teď už pocitově úplně obrátil, teď už se vůbec nestydí říct, že je „pan kníže“ – ale nedivím se. V současném znovu silně levicovém ovzduší, kdy se na různá významná místa dostali po nějaký čas chytře skrytí konjunkuralisté, už se leckde dělá proti dalšímu průběhu restitucí, co jen jde. V takovém prostředí i někdejší vstřícnost mnoha obyčejných lidí bere za své.

No vidíte: A já se chtěl zrovna zeptat, jestli by nebylo lepší „opravit“ zákon a vrátit šlechtě úplně všechno? Proč dělat nějakou hranici a kde vlastně?

To je pěkné, že se takto ptáte. Já totiž musela po většinu těch let, co jsem restituce řídila, čelit spíš dotazům, proč jsem jako státní úředník přispívala k vracení majetku, když prý nebylo podle zákona úplně nezbytně nutné jej vydat, a z některých kruhů dodnes slyším výčitky na téma, že jsem „připustila vracení majetku“. Zákon totiž říkal, že žadatel o navrácení majetku musí ve lhůtě půl roku lokalizovat své sbírky. Jenže po masivních svozech a přesunech majetků na konci 40. a počátku 50. let, kdy docházelo k tomu, že třeba jediná sbírka byla rozvezena na nějakých čtyřicet míst v republice, by se původní vlastníci bez naší pomoci opravdu asi těžko orientovali. Oni jednoduše nevěděli, kde své věci mají, a tak přicházeli sem do ústavu, kde jsem po revoluci spoluzakládala nové oddělení hradů a zámků, a žádali nás o pomoc. Byla to navíc šťastná shoda okolností: Já jsem si totiž už za minulého režimu dělala evidenci rozptylu sbírek a pokoušela jsem se identifikovat jednotlivé soubory. O nějakých restitucích jsme tehdy samozřejmě neměli nikdo ani ponětí, ale právě díky tomu jsme pak byli vcelku připraveni tyto věci vydat. Otázku, zda poskytovat důležité informace nebo ne, nebylo tak úplně jednoduché zodpovědět, protože k existujícím restitučním zákonům nebyly stanoveny prováděcí předpisy a záleželo tudíž čistě na našem rozhodnutí. Já jako historik jsem razila teorii, že by se věci měly vrátit na svoje původní místo, a plně jsem tuto verzi podporovala. To je fakt. Vcelku typický příklad z té doby: Přišel za mnou jistý baron, že by potřeboval poradit. Získal v restituci zámek a chtěl by ho vybavit alespoň nějakým mobiliářem – a jestli by nešlo zapůjčit něco ze státních sbírek. Já se ho zeptala, zda nemá své vlastní sbírky, a on mi odpověděl, že mu všechno rozkradli. Takže jsme šli do kartotéky, našli jsme lokaci některých věcí z jeho původní sbírky, on si o ně zažádal a dostal je zpátky. Naše rozhodnutí, jak v těchto věcech postupovat, tedy bylo pro řadu restituentů velmi důležité a provázela ho tady u nás často velmi hustá atmosféra a spousta velkých dohadů na téma prospěchu, který z toho mám. Samozřejmě, že jediný prospěch, který jsme z toho tady v oddělení všichni měli, byl ten, že jsme se poznali se spoustou zajímavých lidí.

Celkem předpokládám, že na tak viditelném a exponovaném místě by se jen šílenec pokoušel nějak přímo ze své pozice profitovat. Nicméně bych si tipnul, že díky lukrativním známostem, které z té doby máte, můžete třeba vydávat tak skvělý (a finančně jistě hodně nákladný) časopis o životě šlechty, jakým je Cour d'honneur...

Jestli máte na mysli finanční podporu ze strany šlechtických rodin, tak si to malujete zbytečně na růžovo. Na první číslo jsem dostala určitou částku od knížete Liechtensteina (číslo se pochopitelně výraznou měrou věnuje rodu Liechtensteinů a jejich majetku u nás, pozn. red.), ale jinak? Rohanové (o nich se hodně píše v dalším čísle, pozn. red.), ti rozhodně nepřispěli. Ti si koupili dva časopisy. A ty jsem jim opravdu prodala! Takže takový je skutečný život časopisu Cour d'honneur.

Pojďme ještě zpět k mé předchozí otázce. Já mám pocit, že tak chudému státu, jako je Česká republika, by se mohlo leda ulevit, kdyby daleko větší množství památkových objektů převzaly alespoň ty šlechtické rody, které jsou pořád ekonomicky celkem silné. Navíc podle zkušenosti z dosavadního průběhu restitucí, kdy takřka všichni restituenti ponechali vrácené majetky dál přístupné veřejnosti, lze předpokládat, že by nebyl krácen ani tzv. lid, v jehož jménu se tu po léta památky spravovaly...

Většina restituentů ponechává objekty dál přístupné veřejnosti, vždyť je to zpravidla jediný stabilní zdroj příjmů spojený přímo s existencí hradu či zámku. Smutnou výjimkou je třeba

zámek Skalka, který po restituci staronový majitel zavřel, a pokud vím, tak není veřejnosti přístupný ani dnes. A velmi smutný případ je také nádherný rokokový zámek Nové Hrady u Vysokého Mýta, který dostali zpátky dva velmi inteligentní a velmi staří pánové, mám dojem, že jim nechybělo moc do stovky, kteří přišli z Ameriky, ale následně nechali objekt bez dozoru, nikdo se o něj nestaral – a dnes je z velké části rozkradený a stává se z něj pomalu ruina. Jinak je ale váš „ekonomický argument“ správný a myslím si, že sehrál důležitou roli i na počátku, kdy se restituce v podstatě proti vůli ODS prosadily v takovém rozsahu, v jakém nakonec proběhly. Co se týká otázky proč něco ano a něco zase ne: Já osobně se domnívám, že je nutné respektovat určitou právní rovinu, která je v té věci historicky dána – a tím mám na mysli především tzv. těžký dekret (*Benešův prezidentský dekret 12/1945 Sb.*, pozn. red.), který je v restitučním zákonu chápán jako mezník. I když samozřejmě ponechává celou řadu otázek a nejasností. Jednak jsou případy, kdy údajná kolaborace některých šlechtických rodů je buď sporná, nebo komplikovaná tím, že třeba kolabovala část rodiny, zatímco jiní její příslušníci zachránili spoustu našich lidí před koncentrákem. Nebo si vezměte situaci, kdy dotyčný mohl jedním podpisem, kterému třeba ani nepřikládal přílišnou váhu, zachránit rodový majetek, který jeho předkové shromažďovali a ošetřovali po staletí. Z odpovědnosti vůči rodu to udělal.

Jaké hrady a zámky tedy přešly do rukou původních majitelů?

Státní ústav památkové péče měl na starost pouze zpřístupněné státní hrady a zámky, to znamená nějakých 150 objektů. Z toho se vracelo zhruba 30 %. Z těch známějších konkrétně třeba hrad Český Šternberk, který byl vrácen Zdeňkovi Šternberkovi, zámek Jezeří, který byl v dosti hrozném stavu vrácen Lobkowiczům, zámek v Kostelci nad Orlicí, vrácený Josefu Kinskému, známý Orlík nad Vltavou, který dostal zpátky Karel Schwarzenberg, boskovický zámek se vracel rodině Mensdorffů-Pouilly, zámky Rychnov nad Kněžnou a Černíkovice byly vráceny Kryštofu Kolowratovi, Dymokury připadly zpět do majetku Theobaldu Černínovi. Vráceny byly hrady Kokořín, Kost, Litice, Střekov; tvrze Křepeň nebo Tumoraz; zámky Častolovice, Doudleby, Chlumeck nad Cidlinou, Kaceřov, Mělník, Nelahozeves... Řada poměrně známých objektů, jako například Loket, Košumberk, Slavkov, Svojanov, přešla do majetku obcí. O tom, jak probíhaly restituce objektů, které nespádaly přímo pod státní správu – a těch samozřejmě byla většina – nemám příliš přehled.

Dvě „nepovedené“ restituce jste už zmínila. Jinak ale předpokládám, že většina nových majitelů má zájem – a snad i prostředky – objekty dále zvelebovat.

Mám opravdu dojem, že většina restitucí objektům velmi prospěla. Skvěle si počíná rod Mladotů v restituovaném Červeném Hrádku, totéž lze říct o panu Rajském, který dostal zámek Vilémov. Samozřejmě Karel Schwarzenberg nebo Diana Phips-Sternbergová. Obdobně Josef Kinský, který dostal příšernou ruinu v Kostelci nad Orlicí. Zmiňuji ale samozřejmě jen ta místa, o nichž pozitivně vím; mou starostí bylo majetek vracet...

Zajímavé je, že některé rodiny podporují dokonce i ty objekty, které jim vráceny nebyly. Kastelán ze zámku Kozel mi říkal, jak ho navštěvuje paní hraběnka Waldsteinová a chválí ho, jak se jim pěkně o zámek stará...

Vím o tom a mohu říct, že takový vztah a přístup není výjimečný. Ty rodinné vazby k místu existují, což je z našeho pohledu jenom dobře, protože už samotná účast a občasná přítomnost někdejších majitelů z řad šlechty dělá objektu velmi slušnou propagaci a pomáhá nabalovat další aktivity, které mohou tomu zámku či hradu ekonomicky prospět. Například

Rohanové organizovali třeba uvedení premiéry opery Gaetana Donizettiho *Marie z Rohanu*, to byla velká akce. Oni by i právě Waldsteinové nepochybně přispívali na obnovu a prezentaci třeba Mnichova Hradiště, ale tam jsou určité bariéry, které to neumožňují. Další příklad jsou Haugwitzové, kteří v Náměšti nad Oslavou velice často pořádají nějaké kulturní akce. Už zmínění Rohanové, když organizovali na Sychrově brzy po roce devadesát koncert na Západě dosti slavné klavírní virtuosky, tak pozvali své přátele z Paříže a z Londýna a vstupné bylo takové, že z výtěžku se pak opravila část fasády. Zámek sice zpátky nedostali, ale oni prozíravě doufají, že v budoucnosti k tomu ještě třeba dojít může, protože Rada evropské unie tento tlak vytváří.

Víte, když si tak pěkně o těch pěkných činech naší šlechty povídáme, tak to už snad zbývá, jen abych doznal, že jsem celkem nedávno podepsal monarchistickou výzvu Petra Placáka – slyšela jste o ní?

No, jsou to všechno takové hezké pohádky... Petra Placáka jsem zažila osobně jen jednou, ale bylo to zajímavé. Bylo to v době, kdy tady v čele jednoho monarchistického proudu „řádil“ údajný hrabě Esterházy, který v novinách tvrdil, že Schwarzenbergové jsou zrádci národa, a urážel i Lobkowicze a další. A já se tehdy čistě náhodou ocitla na nějakém jednání, kam jsem přišla s hrabětem Kinským a kde právě Petr Placák reagoval na ataky toho spolku. A velmi se mi líbilo, jak mluvil, protože to bylo poměrně racionální a navíc měl po ruce řadu dost zajímavých argumentů, které jsem brala... Jenže, jak říkám, jakékoli monarchistické vize považuji za čirý idealismus, který nelze v tomto prostředí přivést ke skutečnému životu a to už z toho důvodu, že v tomto národě je mimořádně silně zakořeněný a uhnízděný pocit rovnostářství. Možná je to tím, že tu stojíme na jakési geografické i kulturní křižovatce, takže typické pro nás je jakési kosmopolitní lidství. Víte, ono by to chtělo navíc zapojit i do této věci trošku víc populismu, protože takový dělník u piva, když ho správně navedete, tak vám půjde na náměstí hlasovat proti leccemu, tím chci říct, že se vždycky nechá spíš strhnout k nějaké aktivitě charakteru negace. Nechci říct, že u nás vůbec neexistuje individualismus. Je tu, ale je takový pokleslý, obecně tu málo lidí cítí pojem odpovědnost, mravní výchova nefunguje, jak by měla. Což bolševik samozřejmě dokonale utužil.

Vy jste určitě přinejmenším v souvislosti se všemi restitucemi musela jít poměrně hluboko i do četných historických souvislostí... Když už jsme u těch pohádek: Dá se vysledovat u některého ze stávajících šlechtických rodů nějaký historicky nejevidentnější „nárok“ na případný český trůn?

O něčem takovém se v podstatě příliš seriózně hovořit nedá, ale jsou tu určité historické momenty...Příkladně u nás nejznámější šlechtické rody, jako jsou třeba Schwarzenbergové nebo Lobkowiczové, setrvaly po Bílé hoře při katolictví, čímž nejen zachránily, ale postupně i výrazněrozšířily své majetky a svůj vliv, zatímco nekatolická šlechta odcházela do emigrace a přicházela jak o majetek, tak o vliv. Je-li tedy husitství, jako jedna z forem protestantismu, tak významnou kapitolou českých dějin, tak lze jevy, které tu nastávaly v době pobělohorské, určitým způsobem interpretovat. Podstatnější ale asi je, jak si počínaly některé šlechtické rody v novodobých českých dějinách, a tady lze být zcela konkrétní. Zatímco už v průběhu 30. let se některé rody přihlásily k programu expanzivní sudetoněmecké strany, tak naopak jiná část představitelů české šlechty vyjádřila svoje státoprávní vlastenectví jasně a důrazně – a to i s vědomím nemalého rizika, které takový postoj nesl. Z podnětu Zdenko Radslava Kinského, majitele zámku Chlumce nad Cidlinou, sepsal orlický Karel Schwarzenberg deklaraci věrnosti zemím Koruny České s nutností neporušitelnosti jejich hranic. Došlo také

k finančnímu přispívání na obranu republiky, kdy například hlubocký Adolf Schwarzenberg připsal státu milion tehdejších korun a orlický Karel 250 000 korun. 18. září 1938 potom přednesli zástupci české šlechty, vedeni mluvčím Františkem Kinským z Kostelce nad Orlicí, tu zmíněnou deklaraci prezidentu republiky, tedy Benešovi. Bylo to prohlášení o „vědomí zděděných povinností k vlasti a státu“, kde se mluví zcela jasně o odhodlání „domov předků hájit“. Text tehdy podepsali Karel Schwarzenberg, Jan Lobkowicz, Zdenko Radslav Kinský, František Kinský, Zdeněk Kolowrat, Rudolf Czernin, Leopold Sternberg, Collorodo-Mansfeld, Karel Parish, Jindřich Dobřenský, Hugo Strachwitz, Karel Belcredi a později ještě Mikuláš Bubna-Litic. Na majetek celé této skupiny pak byla samozřejmě v roce 1942 z rozhodnutí Hendricha uvalena nucená německá správa, která se rovnala de facto konfiskaci...

Takže hlavním kandidátem na český trůn by byl přece jen v současnosti nejznámější český šlechtic Karel Jan Schwarzenberg, někdejší Havlův kancléř?

Mým favoritem je naprosto jednoznačně hrabě Zdenko Šternberk. Nejen že pochází ze vždy vzorně českého a obětavého rodu, ale především je to velice důsledný a čestný člověk. Navíc je pořád ještě ve věku, kdy by mohl...

Dobrá. A teď z pohádky ještě jednou na zem. Protože je to však slovo závěrečné, tak bych nepřišel hned přímo na bříše: Jak byste charakterizovala po deseti letech bohatých zkušeností současnou českou šlechtu?

Myslím si, že o většině představitelů té současné české šlechty platí totéž, co o šlechtě obecně. Je to vrstva lidí, kteří pěstují kulturu v tom nejlepší smyslu slova, tedy kulturu života vůbec, většinou jsou to lidé, kteří na sobě pracují, protože mají díky rodovým závazkům velmi silný pocit individuální odpovědnosti. K věcem zpravidla přistupují s velikým nadhledem, o čemž jsem se přesvědčila třeba i tehdy, když jsem se jednoho hraběte ptala, jak by reagoval, kdyby je nějaká další historická vlna o ten právě restituovaný majetek znovu připravila. Bylo z něj přímo cítit, že je na něco takového vnitřně připraven: On je prostě jen jeden článek rodu – a dějiny se valí dál. Po svých prvních setkáních s nimi počátkem 90. let jsem ale ještě nedokázala úplně přesně rozlišit, jestli jsou tak ušlechtilí, nebo spíš tak odtržení od života, a tudíž naivní. Jako skeptik jsem byla dost dlouho přesvědčená spíš o tom druhém, ale když jsem si pak na vyhraněných případech postupně uvědomovala, že je to skutečně čestnost, obrovská tolerance a jakási vyrovnanost se světem, byla jsem z toho docela otřesená.

To celkem chápu – v dnešním velmi pragmatickém světě takový postoj může působit až bolestně, když jej člověk domýšlí do důsledku. Jinak jsem si ale vždycky říkal, že jeden z nejpodstatnějších rysů šlechty, tedy dědiců statků, byla možnost dělat tzv. zbytečné věci... To je právě třeba kulturu ve všech rozměrech toho slova.

Ale to máte i v umění. Přesně tento názor razím – a spousta mých kolegů o tom nechce vůbec slyšet. Když jsem dělala před časem jakési sociologické srovnání umění, tak se ukázalo, že nové proudy v moderním umění ve Francii prosadili v 70. letech 19. století především synáčkové z bohatých rodin, kteří si mohli dovolit různě experimentovat, zatímco akademici – zpravidla původně chudí hoši – se snažili dělat společenskou kariéru a konvenční postoj tudíž považovali za svou povinnost.

Děkuji za rozhovor.